

Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΘΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ
ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα: Συγκλίσεις και Αποκλίσεις με την ΕΕ

Συγγραφείς: Νικόλαος Αποστολόπουλος, Παναγιώτης Λιαργκόβας

Περίληψη

Αυτή την περίοδο, της νέας κρίσης που δημιούργησε ο κορωνοϊός, η κοινωνική οικονομία με τους φορείς της μπορεί, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, να συνεισφέρει στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στη στήριξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και γενικά στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Αναμφίβολα, οι αναμενόμενες σοβαρές κοινωνικές επιπτώσεις φέρνουν στο προσκήνιο την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στην Ελλάδα. Η οικονομική κρίση του 2009 έφερε και τότε στο προσκήνιο την κοινωνική οικονομία αλλά η πρόοδός της δεν ήταν η αναμενόμενη παρουσιάζοντας αποκλίσεις από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Η παρούσα παρέμβαση αποσκοπεί στην προώθηση του διαλόγου για την κοινωνική οικονομία καταθέτοντας προτάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξή της.

Εισαγωγή

Ανάμεσα στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας αναπτύχθηκαν οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας (Defourny, 2001) που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον (Defourny and Kuan, 2011), αφού αυτοί κάτω από προϋποθέσεις έχουν τη δυνατότητα να δώσουν απαντήσεις και λύσεις σε ανάγκες που ο δημόσιος ή ο ιδιωτικός τομέας αδυνατούν ή δεν επιθυμούν να παρέμβουν (Amin, 2009). Ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας παρουσίασαν ανθεκτικότητα, αντιστάθηκαν στον κοινωνικό αποκλεισμό αμβλύνοντας κοινωνικές και γεωγραφικές ανισότητες (Apostolopoulos et al., 2019· Spear et al., 2001). Δεν είναι τυχαίο ότι οι χώρες που στην κρίση του 2008 εντάχθηκαν σε μηχανισμούς

στήριξης –όπως η Ελλάδα και η Ισπανία– αναγκάστηκαν να θεσμοθετήσουν την κοινωνική οικονομία για να συνεισφέρει με τους φορείς της στην αντιμετώπιση της διόγκωσης της ανεργίας, της φτώχειας, της περιθωριοποίησης και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η κοινωνική οικονομία, που οι ρίζες της ξεκινούν από την περίοδο της βιομηχανικής επανάστασης, δεν είχε κοινή πορεία και διαδρομή στα διάφορα κράτη της Ευρώπης, αλλά διαμορφώθηκε με βάση την ιστορική πορεία κάθε κράτους, τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που κάθε φορά επικρατούσαν, τις ιδεολογικές επιρροές, τις διαμορφωμένες συνθήκες της αγοράς, τις κοινωνικές ευαισθησίες για τη στήριξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, τις εργασιακές σχέσεις και τις πολιτικές και κοινωνικές συγκρούσεις. Επίσης, διαφορετικά χαρακτηριστικά έλαβε η κοινωνική οικονομία και στην Αμερική. Για παράδειγμα, στη Λατινική Αμερική η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία συνδέθηκε ιστορικά με τα κινήματα κοινωνικής αλλαγής ενάντια στην παγκοσμιοποίηση και στην είσοδο των πολυεθνικών εταιρειών, ενώ στη Βόρεια Αμερική η κοινωνική οικονομία λειτούργησε και λειτουργεί αρμονικά με το κράτος και την αγορά. Διαφορετικά χαρακτηριστικά παρουσιάζει η κοινωνική οικονομία και από ήπειρο σε ήπειρο. Για παράδειγμα, στη Βόρεια Αμερική ο σκοπός των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι ταυτόχρονα κοινωνικός και οικονομικός και κάθε κοινωνική επιχείρηση είναι δημιουργήμα κάποιου επιχειρηματία, ενώ στην Ευρώπη ο σκοπός των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι πρώτιστα κοινωνικός και η κοινωνική επιχείρηση δημιουργήμα διαφόρων συλλογικοτήτων. Αυτές οι ιδιαιτερότητες από κράτος σε κράτος σε σχέση με την κοινωνική οικονομία οδήγησαν διαχρονικά τους φορείς της να αποκτήσουν εθνικά και τοπικά χαρακτηριστικά και αυτό αποτυπώθηκε και στη διαμόρφωση αργότερα του θεσμικού πλαισίου κάθε χώρας (Monzon and Chaves, 2008).

Αν αναζητήσει κάποιος τις ρίζες της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη, θα οδηγηθεί στα συνεργατικά χωριά Villages of Co-operation – στη βάση των οποίων δημιουργήθηκε το 1844 στην πόλη Rochdale της Αγγλίας η *Rochdale Equitable Pioneers Society*. Ρίζες της κοινωνικής οικονομίας υπάρχουν και στον συνεταιρισμό του Wasterwald (Δασκάλου, 1992). Ενώ αν αναζητήσουμε τις ρίζες της κοινωνικής οικονομίας στον ελλαδικό χώρο, θα οδηγηθούμε στην Κοινή Συντροφιά Αμπελακιωτών του 1778 και στη Συντροφιά Τσαριτσάνης (Γερβίνου, 1864· Συνεταιριστής, 1930· Παπαγαρυφάλλου, 1973· Κλήμη, 1985). Ρίζες στον 19ο αιώνα θα βρει

κανείς στους Συντροφοναύτες των νησιών Ύδρας, Σπετσών και Φαρών, στο Ασφαλιστικό Κατάστημα της Σύρου, στην Αλληλέγγυο Ασφάλεια Γαλαξιδίου, στην Εταιρεία του Λαού «Η Αυτοβοήθεια», στον Αλληλασφαλιστικό Συνεταιρισμό Λέσβου κ.α. (Κλήμη 1985· Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010). Τέλος, ρίζες της εντοπίζονται και στο Μετοχικό Γεωργικό Ταμείο Αλληλοβοήθειας Αλμυρού του 1900 (Κλήμη, 1985).

Σήμερα στην Ευρώπη φορείς της κοινωνικής οικονομίας θεωρούνται οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί, τα αλληλασφαλιστικά ταμεία, οι ενώσεις, τα ιδρύματα και οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Η διεθνής βιβλιογραφία δείχνει ότι οι παραπάνω φορείς στην πλειοψηφία τους έχουν ενσωματωθεί με τις τοπικές κοινωνίες, στηρίζουν την ανθεκτικότητα των κοινωνιών αυτών και συντελούν στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη (Muller and Tanguy· 2019, Best and Myers, 2019· Henderson et al., 2019· Kelly et al., 2019· Macaulay et al., 2018· Hall et al., 2016· Eversole et al., 2014· Evans and Syrett, 2007).

Η κοινωνική οικονομία στην ΕΕ

Με την ίδρυση της ΕΟΚ, το 1957, οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας απαίτησαν την εκπροσώπησή τους στα κοινοτικά θεσμικά όργανα. Στη βάση αυτή δημιουργήθηκαν οι πρώτοι συνασπισμοί συνεταιριστικών ενώσεων, όπως η COPA και η COGECA. Πρώτος σημαντικός σταθμός της πορείας της κοινωνικής οικονομίας στην ΕΟΚ θεωρείται η Ανακοίνωση της Επιτροπής της ΕΟΚ στο Συμβούλιο Υπουργών τον Δεκέμβριο του 1989 με την οποία προτεινόταν η δημιουργία νομικής βάσης για τους συνεταιρισμούς, τις αλληλασφαλιστικές εταιρείες και τις ενώσεις. Επίσης, τον ίδιο χρόνο δημιουργήθηκε η Μονάδα Κοινωνικής Οικονομίας στεγασμένη στη διεύθυνση XXIII της Επιτροπής, με στόχο τη στήριξη και την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων της. Μετά από αυτό και μέχρι σήμερα πάρθηκαν δεκάδες πρωτοβουλίες που αφορούσαν την κοινωνική οικονομία και τους φορείς της από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ αλλά και τα κράτη-μέλη. Σημαντικό βήμα στην πορεία αυτή θεωρείται και το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 2009, με το οποίο τοποθετούσε την κοινωνική οικονομία και τους φορείς της σε νέα βάση (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009). Σημαντικός σταθμός θεωρείται ακόμη η Πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις κοινωνικές επιχειρήσεις (2011). Με την έναρξη της εφαρμογής του προγράμματος 2014-2020 η ΕΕ ζήτησε από τα κράτη-μέλη να

στηρίξουν την κοινωνική οικονομία και τους φορείς της και άρχισε συστηματικά να χρηματοδοτεί έργα, πρωτοβουλίες και παρεμβάσεις για την κοινωνική οικονομία και τους φορείς της (European Commission, 2019).

Μπορεί να χρειάζεται –και χρειάζονται όντως– να γίνουν ακόμη πολλά βήματα για τη στήριξη και την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων της. Ωστόσο είναι θετικό στοιχείο ότι στην ΕΕ-28 λειτουργούν πάνω από 2.800.000 φορείς της κοινωνικής οικονομίας, στους οποίους πέρα από τους εθελοντές εργάζονται με αμοιβή πάνω από 13,6 εκατ. εργαζόμενοι (Chaves and Monzón, 2017).

Πίνακας 1: Στοιχεία κοινωνικής οικονομίας στην ΕΕ-28

Διάφορα μεγέθη της κοινωνικής οικονομίας στην ΕΕ-28	Μέγεθος
Αριθμός επιχειρήσεων και οργανισμών της κοινωνικής οικονομίας	2.800.000
Αντιστοιχία στο σύνολο των επιχειρήσεων	10%
Αμειβόμενες θέσεις εργασίας στους φορείς της κοινωνικής οικονομίας	13.600.000
Ποσοστό του ενεργού πληθυσμού της ΕΕ-28 που έχει αμειβόμενη θέση στους φορείς της κοινωνικής οικονομίας	6,3%
Μέλη συνεταιρισμών, ταμείων αλληλοβοήθειας και άλλων φορέων της κοινωνικής οικονομίας	232.000.000
Ποσοστό συμμετοχής στο ΑΕγχΠ της ΕΕ-28	8%

Πηγή: Chaves and Monzón (2017) (επεξεργασία συγγραφέων)

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας στα κράτη-μέλη της ΕΕ και τα μοντέλα που αναπτύχθηκαν.

Επειδή τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των φορέων της κοινωνικής οικονομίας διαφέρουν από κράτος σε κράτος και στη βάση αυτή διαμορφώθηκε και το θεσμικό και νομικό πλαίσιο σε κάθε κράτος, στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάμε μια ομαδοποίηση σε κατηγορίες των κρατών-μελών της ΕΕ. Στην ομαδοποίηση έλαβαν υπόψη την εξελικτική πορεία των φορέων της κοινωνικής

οικονομίας, την παράδοση, τις ιδιαιτερότητες, τις αντιλήψεις και τις απόψεις των κοινωνιών για την κοινωνική οικονομία, καθώς και την κουλτούρα που με τα χρόνια διαμορφώθηκε.

Διαμορφώθηκαν στη διεθνή βιβλιογραφία πέντε μοντέλα:

- i. **To *Southern European Model*:** Στο μοντέλο αυτό εντάσσονται οι μεσογειακές χώρες Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Πορτογαλία. Στις χώρες αυτές η κοινωνική οικονομία αναπτύχθηκε στους τομείς που δεν παρουσίαζαν ενδιαφέρον για τον δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα με κοινά χαρακτηριστικά την αλληλοστήριξη και την αλληλοβοήθεια και γενικά την ομοιογένεια. Εδώ θεσμοί όπως η οικογένεια έπαιξαν και παίζουν σημαντικό ρόλο. Στις χώρες αυτές αναπτύχθηκαν κυρίως συνεταιρισμοί που είχαν όμως σε πολλές περιπτώσεις εξάρτηση από το κράτος, το οποίο και παρενέβαινε στη λειτουργία τους. Οι χώρες αυτές άργησαν να θεσμοθετήσουν την κοινωνική οικονομία και τους φορείς της. Οι επιπτώσεις της οικονομικής και νομισματικής κρίσης του 2008 όμως ανάγκασαν χώρες του μοντέλου αυτού να θεσμοθετήσουν μέσα στην κρίση την κοινωνική οικονομία, προκειμένου οι φορείς της να αμβλύνουν τις επιπτώσεις ιδιαίτερα σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και σε ομάδες τις οποίες η κρίση οδηγούσε στην απομόνωση και την περιθωριοποίηση.
- ii. **To *Scandinavian Model*:** Στο μοντέλο αυτό εντάσσονται οι χώρες Σουηδία, Φινλανδία, Νορβηγία και Δανία. Τα κράτη αυτά έχουν ένα ισχυρό σύστημα κοινωνικής προστασίας, με παράδοση στην κοινωνική πρόνοια, που άφησε μεγάλα περιθώρια ανάπτυξης στους φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Αναπτύχθηκαν κυρίως στον αγροτικό τομέα, στην μέριμνα των παιδιών, στην εκπαίδευση, στον πολιτισμό, καθώς και στη στήριξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Στα εν λόγω κράτη η κοινωνική οικονομία δεν ακολούθησε τις παραδοσιακές διαδρομές, αλλά στηριζόμενη στις αρχές της κοινωνικής αλληλεγγύης και της ισότητας διαμόρφωσε τις δικές της οργανωτικές δομές. Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας απέκτησαν ισχυρούς δεσμούς με την αυτοδιοίκηση. Επίσης στις χώρες αυτές διαμορφώθηκαν και ισχυροί συνεταιρισμοί εργαζομένων (Μπάρδα, 2016).

- iii. **To *Anglo-Saxo Model*:** Στο μοντέλο αυτό είναι ενταγμένες οι χώρες του Ηνωμένου Βασιλείου, που –ως γνωστόν– πρόσφατα αποχώρησε από την ΕΕ. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, το οποίο είχε παράδοση στις φιλανθρωπικές οργανώσεις, βρήκαν πρόσφορο έδαφος και αναπτύχθηκαν οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Δραστηριοποιήθηκαν στους αγροτικούς και πιστωτικούς συνεταιρισμούς, στην αντιμετώπιση της φτώχειας και του αποκλεισμού, στην υγεία, ακόμη και στη σίτιση και τη στέγαση (Best and Myers, 2019· Farmer and Kilpatrick, 2009· Σακελλαρόπουλος και Οικονόμου, 2007).
- iv. **To *Continental European Model*:** Στο μοντέλο αυτό εντάσσονται οι χώρες Γερμανία, Γαλλία και Βέλγιο. Θεμέλιο του μοντέλου αυτού είναι η κοινωνική αρωγή μέσω δημόσιας παροχής. Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας εξαρτούν την ανάπτυξή τους, τη λειτουργία τους και τη δράση τους από τη δημόσια παροχή, γι' αυτό και βρίσκονται σε αλληλοεξαρτώμενη σχέση από το κράτος. Στις χώρες αυτές αναπτύχθηκαν κυρίως οι αγροτικοί και πιστωτικοί συνεταιρισμοί.
- v. **To *Model Central and Eastern European Countries*:** Στο μοντέλο αυτό εντάσσονται οι χώρες Πολωνία, Βουλγαρία, Ουγγαρία, Ρουμανία, Τσεχία, Σλοβακία, Εσθονία, Κροατία, Λιθουανία και Λετονία. Πρόκειται για τις χώρες που προήλθαν από τα πρώην κομμουνιστικά καθεστώτα. Οι χώρες αυτές έχουν μια κοινή αντίληψη για τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας παρουσιάζουν εξάρτηση σε σημαντικό βαθμό από δωρητές. Στις εν λόγω χώρες η αλληλεγγύη σε οικονομική βάση προσδιορίζεται κυρίως με το οικογενειακό όφελος και λιγότερο με το όφελος της κοινωνίας. Τα τελευταία χρόνια οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας στις χώρες αυτές γνωρίζουν ραγδαία ανάπτυξη.

Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα

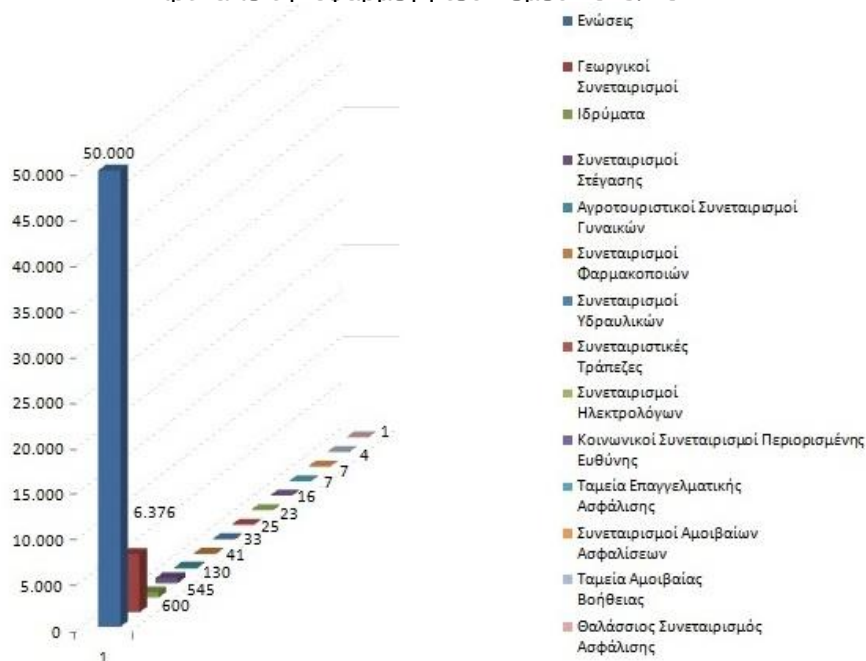
Μπορεί οι συνεταιρισμοί, τα ιδρύματα, οι ενώσεις και οι αλληλασφαλιστικοί φορείς στην Ελλάδα με την πολύχρονη λειτουργία και δράση τους να είχαν διαμορφώσει μια ισχυρή παράδοση, όμως από την πλευρά της πολιτείας άργησαν χρονικά να θεσμοθετηθούν νομικά ως φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Η κοινωνική οικονομία και οι φορείς της θεσμοθετήθηκαν στην Ελλάδα στα πρώτα χρόνια της οικονομικής και νομισματικής κρίσης του 2008, όταν οι συνέπειες της κρίσης ήταν τεράστιες και

οδηγούνταν μεγάλα τμήματα του ελληνικού πληθυσμού στην ανεργία, στον κοινωνικό αποκλεισμό και στην περιθωριοποίηση. Τότε θεσμοθετήθηκε η κοινωνική οικονομία προκειμένου οι φορείς της να βοηθήσουν και αυτοί στην άμβλυνση των επιπτώσεων της κρίσης, αφού η διεθνής εμπειρία έδειχνε ότι οι συγκεκριμένοι φορείς παρουσίαζαν ανθεκτικότητα σε συνθήκες κρίσης, είχαν τη δυνατότητα να πολεμήσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας, να αμβλύνουν ανισότητες και να στηρίξουν την αειφόρο ανάπτυξη (Rahdari et al., 2016· Spear et al., 2001· ECOTEC, 2001).

Η πρώτη θεσμοθέτηση της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα έγινε με το Νόμο 4019/2011 «περί Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και άλλες διατάξεις». Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας ομαδοποιήθηκαν σε τρεις κατηγορίες. Στις *κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις ένταξης*, στις *κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις κοινωνικής φροντίδας* και στις *κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις συλλογικού και παραγωγικού σκοπού*. Γρήγορα φάνηκαν στην πράξη οι αδυναμίες, οι ασάφειες και το στενό πλαίσιο που δημιούργησε αυτή η νομοθετική πρωτοβουλία, αφού δυσκόλευε φορείς της κοινωνικής οικονομίας να εγγραφούν στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Η συντριπτική πλειοψηφία των φορέων αδυνατούσε να γραφτεί με αυτό το νομικό πλαίσιο στο Μητρώο.

Την περίοδο εκείνη στην Ελλάδα, σύμφωνα με τον Νασιούλα (Nasioulas, 2012) λειτουργούσαν 50.000 ενώσεις, 6.376 γεωργικοί συνεταιρισμοί, 600 ιδρύματα, 545 συνεταιρισμοί στέγασης, 130 αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί γυναικών, 41 συνεταιρισμοί φαρμακοποιών, 33 συνεταιρισμοί υδραυλικών, 25 συνεταιριστικές τράπεζες, 23 συνεταιρισμοί ηλεκτρολόγων, 16 κοινωνικοί συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης, 7 ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης, 7 συνεταιρισμοί αμοιβαίων ασφαλίσεων, 4 ταμεία αμοιβαίας βοήθειας και 1 θαλάσσιος συνεταιρισμός ασφάλισης.

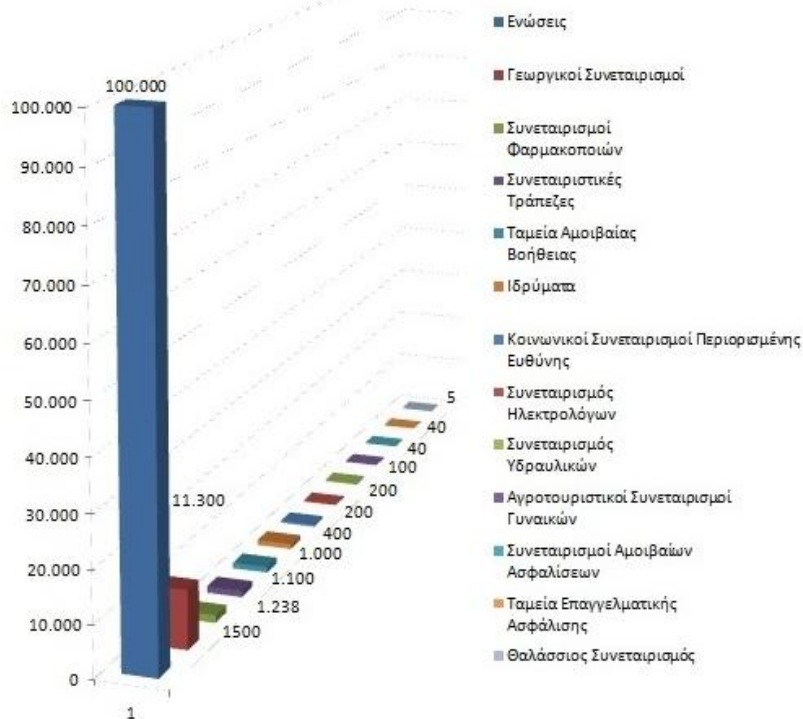
Διάγραμμα 1: Οι επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα πριν από την εφαρμογή του Νόμου 4019/2011

Πηγή: Nasioulas (2012) (επεξεργασία στοιχείων από τους συγγραφείς)

Τόσο πολύ περιόρισε ο Νόμος 4019/2011 την εγγραφή φορέων της κοινωνικής οικονομίας στο Μητρώο που το 2015 είχαν γραφτεί μόνο 907 φορείς. Επίσης, σύμφωνα με τα στοιχεία του Νασιούλα (Nasioulas 2012), την περίοδο που ψηφίστηκε και μπήκε σε εφαρμογή ο Νόμος 4019/2011 στις ενώσεις απασχολούνταν 100.000 εργαζόμενοι, στους γεωργικούς συνεταιρισμούς 13.000 εργαζόμενοι, στους συνεταιρισμούς φαρμακοποιών 1.500 εργαζόμενοι, στις συνεταιριστικές τράπεζες 1.238 εργαζόμενοι, στα ταμεία αμοιβαίας βοήθειας 1.100 εργαζόμενοι, στα ιδρύματα 1.000 εργαζόμενοι, στους κοινωνικούς συνεταιρισμούς περιορισμένης ευθύνης 400 εργαζόμενοι, στους συνεταιρισμούς ηλεκτρολόγων 200 εργαζόμενοι, στους συνεταιρισμούς υδραυλικών 200 εργαζόμενοι, στους αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς γυναικών 100 εργαζόμενοι, στους συνεταιρισμούς αμοιβαίας ασφάλισης 40 εργαζόμενοι, στα ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης 40 εργαζόμενοι και στον θαλάσσιο συνεταιρισμό ασφάλισης 5 εργαζόμενοι.

Διάγραμμα 2: Οι εργαζόμενοι στους φορείς της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα πριν από την εφαρμογή του Νόμου 4019/2011

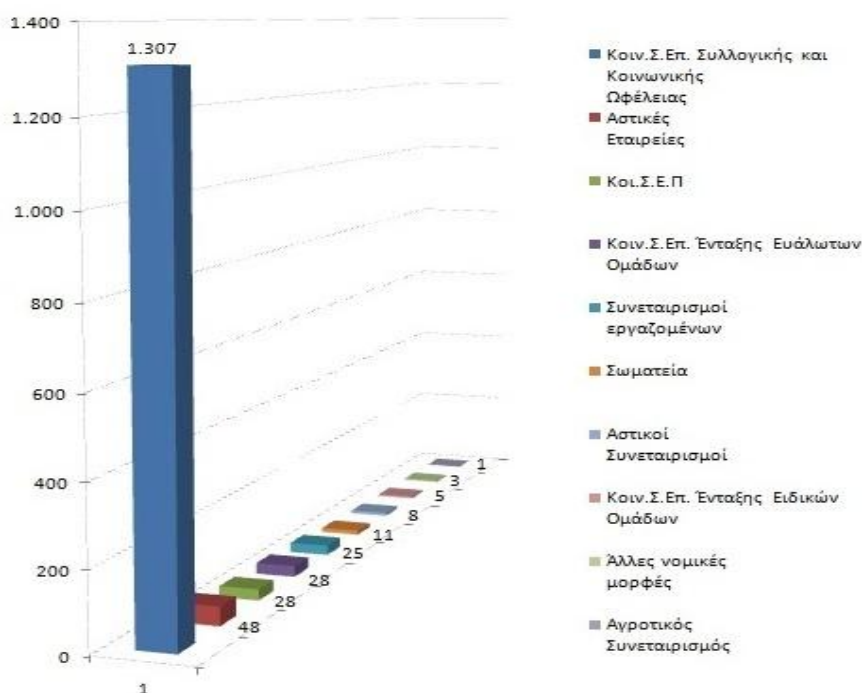

Πηγή: Nasioulas (2012) (επεξεργασία στοιχείων από τους συγγραφείς)

Το 2016 ήρθε στην ελληνική βουλή για ψήφιση νέος νόμος για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι υπάρχουσες αδυναμίες και ασάφειες του προηγούμενου νόμου, η υπέρμετρη γραφειοκρατία, οι εξαρτήσεις από το κράτος και την αυτοδιοίκηση, τα προβλήματα που είχαν αποτυπωθεί σε έρευνες και εκθέσεις (British Council, 2017). Έτσι ψηφίστηκε ο Νόμος 4430/2016 «περί Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και ανάπτυξης των φορέων της και άλλες διατάξεις». Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας λειτουργούν και σήμερα με βάση τον συγκεκριμένο νόμο. Ο νόμος ομαδοποίησε τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας στις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, που διέθεταν εμπορική ιδιότητα και σκόπευαν στη μέγιστη κοινωνική ωφέλεια (όπως είναι οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις ένταξης και οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας), στους κοινωνικούς συνεταιρισμούς περιορισμένης ευθύνης, στους συνεταιρισμούς εργαζομένων και σε οποιοδήποτε άλλο νομικό πρόσωπο που δεν είναι μονοπρόσωπο και διαθέτει νομική προσωπικότητα, όπως οι αγροτικοί και αστικοί συνεταιρισμοί και οι αστικές εταιρείες κάτω από προϋποθέσεις.

Οι αδυναμίες και του νόμου αυτού δεν επέτρεψαν και πάλι να γραφτεί στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και στο Ειδικό Μητρώο Άλλων Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μεγάλος αριθμός φορέων. Τον Ιούνιο του 2019 είχαν γραφτεί και στα δύο μητρώα 1.307 Κοιν.Σ.Επ. συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας, 28 Κοι.Σ.Ε.Π, 28 Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ευάλωτων ομάδων, 25 συνεταιρισμοί εργαζομένων, 5 Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ειδικών ομάδων, 1 αγροτικός συνεταιρισμός, 48 αστικές εταιρείες, 11 σωματεία, 8 αστικοί συνεταιρισμοί και 3 από άλλες νομικές μορφές (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2019).

Διάγραμμα 3: Φορείς της κοινωνικής οικονομίας τον Ιούνιο του 2019

Πηγή: Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2019)
(επεξεργασία στοιχείων από τους συγγραφείς)

Η εικόνα από πλευράς εργαζομένων –όπως αυτή αποτυπώθηκε τον Μάιο του 2019– έδειξε ότι σε κάθε φορέα από τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς περιορισμένης ευθύνης, τους αστικούς συνεταιρισμούς, τα ιδρύματα και άλλους σχετικούς φορείς (σύνολο φορέων 98) εργάζονταν πάνω από 17,7 εργαζόμενοι ανά φορέα, ενώ στις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις και στους συνεταιρισμούς εργαζομένων (σύνολο φορέων 1.247) έδειξε ότι σε κάθε φορέα η αναλογία ήταν 1,1 (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2019).

Θέσεις-προτάσεις Πολιτικής σε επίπεδο ΕΕ

- i. Παρά τα σημαντικά βήματα που έχουν επιτευχθεί με πρωτοβουλίες της ΕΕ για τη στήριξη και την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας, εξακολουθούν να υπάρχουν προβλήματα και εμπόδια στην πολιτική αναγνώρισή της. Για την αντιμετώπιση αυτής της προβληματικής κατάστασης χρειάζεται να διασφαλιστεί ότι στη χάραξη των ευρωπαϊκών πολιτικών θα λαμβάνονται υπόψη και τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων αυτής. Αυτή η διαπίστωση και ταυτόχρονα αναγκαιότητα έχει επισημανθεί κατ' επανάληψη από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο προς την Επιτροπή, όπως έχει επισημανθεί και από τους κοινωνικούς εταίρους μέσα από τη δράση της ΕΟΚΕ. Ταυτόχρονα έχει διαπιστωθεί και η αναγκαιότητα εκπόνησης ενός ολοκληρωμένου σχεδίου στήριξης με συγκεκριμένες πρωτοβουλίες και δράσεις της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων της. Κι αυτό γιατί η κοινωνική οικονομία είναι αρωγός στη στήριξη κοινωνικών δικαιωμάτων και της κοινωνικής συνοχής, στη στήριξη των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, στο σεβασμό του περιβάλλοντος αλλά και στην πορεία προς την ουδέτερη κλιματικά Ευρώπη έως το 2050. Το σχέδιο αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει και να υιοθετεί τις νέες τεχνολογίες, οι οποίες με την ορθή χρήση τους μπορεί να γίνουν αρωγοί στις αξίες της αλληλεγγύης, της δημοκρατίας και της αειφορίας. Εξάλλου οι κοινωνικοί εταίροι μέσα από γνώμη της ΕΟΚΕ έχουν ξεκαθαρίσει ότι πολλές επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας «αποσκοπούν εκ φύσεως στην εκπλήρωση στόχων όπως η προώθηση ασφαλών και προσαρμόσιμων θέσεων εργασίας, ο κοινωνικός διάλογος και η συμμετοχή των εργαζομένων, ένα ασφαλές, υγιές και καλά προσαρμοσμένο περιβάλλον εργασίας ή η παροχή καινοτόμων λύσεων σε ορισμένες βασικές κοινωνικές ανάγκες» (ΕΟΚΕ, 2019).
- ii. Υπάρχει στα κράτη-μέλη αλλά και στους θεσμούς της ΕΕ μια σύγχυση σε σχέση με την έννοια του *μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα*. Μια σύγχυση που προέρχεται από το δίκαιο της ΕΕ. Προκειμένου να υπάρξει ενιαίος προσδιορισμός της έννοιας αυτής και να αποφευχθούν συγχύσεις, αυτοπροσδιορισμοί και παρερμηνείες, κρίνεται αναγκαία μια ερμηνευτική ανακοίνωση σχετικά με το άρθρο 54 της ΣΛΕΕ καθώς και με τα άρθρα της Συνθήκης για το δίκαιο του ανταγωνισμού.

- iii. Για τον καλύτερο και αποτελεσματικότερο τρόπο στήριξης και προώθησης της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων της σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο θα βοηθούσε η θέσπιση ενός πλαισίου πολιτικής στήριξης της ΕΕ που θα συντόνιζε τις επιμέρους πολιτικές όλων των επιπέδων. Ταυτόχρονα θα βοηθούσε και η δρομολόγηση δράσεων στήριξης και προώθησης της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων της από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ καθιερώνοντας σε επίπεδο ΕΕ μια κοινή αντίληψη και μόνιμο διάλογο μεταξύ των θεσμών και των κοινωνικών εταίρων για τη δημιουργία προγραμμάτων στήριξης με συγκεκριμένα χρηματοδοτικά εργαλεία. Επίσης, η αποτίμηση του κοινωνικού, οικονομικού και περιβαλλοντικού αντίκτυπου αυτών των προγραμμάτων θα δημιουργούσε προστιθέμενη αξία, θα αντιμετώπιζε στρεβλώσεις και λανθασμένες λειτουργίες.
- iv. Επειδή το δίκαιο της ΕΕ δεν εξετάζει την κοινωνική οικονομία με βάση τα δικά της χαρακτηριστικά, δημιουργείται μια θολότητα, ιδιαίτερα στα σημεία που αναφέρονται στη σχέση των φορέων της κοινωνικής οικονομίας με το κέρδος. Το άρθρο 54 της Συνθήκης διακρίνει δύο κατηγορίες επιχειρήσεων. Αυτές που η δραστηριότητά τους αμείβεται και δημιουργούν κέρδη και αυτές που δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Αυτό στην πράξη σημαίνει ότι στο συγκεκριμένο άρθρο της Συνθήκης δεν περιγράφονται και δεν προσδιορίζονται οι επιχειρήσεις που πραγματοποιούν μεν κέρδος αλλά αυτό δε διανέμεται στους ιδιοκτήτες τους, αφού στοχεύουν σε κοινωνικούς στόχους και στην αλληλεγγύη. Με αυτούς τους όρους τουλάχιστον λειτουργούν οι περισσότεροι φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Το πρόβλημα έχει εντοπιστεί και έχει αναδειχθεί από τους κοινωνικούς εταίρους και η επίλυσή του θα στηρίξει τις κοινωνικές επιχειρήσεις, ώστε με τα περιορισμένα κέρδη τους και να ενισχυθεί η δράση τους και να επιτευχθούν οι από το καταστατικό τους κοινωνικοί στόχοι. Συνεπώς θα ήταν θετικό να αναγνωριστούν οι επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας ως μια τρίτη ξεχωριστή ομάδα επιχειρήσεων.
- v. Ενώ σε επίπεδο ΕΕ έχει αναπτυχθεί ένα ολοκληρωμένο σχέδιο για τους ευρωπαϊκούς συνεταιρισμούς, δεν έχει γίνει το ίδιο για τους άλλους φορείς της κοινωνικής οικονομίας, όπως τα αλληλασφαλιστικά ταμεία, οι ενώσεις, τα ιδρύματα και οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Επίσης, η ΕΕ θεωρεί τις ενισχύσεις

των συνεταιρισμών κρατικές ενισχύσεις, χωρίς αυτό να επεκτείνεται και στους άλλους φορείς της κοινωνικής οικονομίας. Μια τέτοια επέκταση θα έδινε μια διαφορετική δυναμική στην ώθηση της κοινωνικής οικονομίας στα κράτη-μέλη της ΕΕ.

- vi. Ένα σημαντικό βήμα στήριξης και προώθησης της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων της θα ήταν μια ερμηνευτική ανακοίνωση του άρθρου 54 της ΣΛΕΕ, που αφορά την ελευθερία των εγκαταστάσεων των επιχειρήσεων, ώστε να συμπεριληφθούν και οι επιχειρήσεις περιορισμένου κέρδους προκειμένου να δημιουργηθεί ένα ευρωπαϊκό ισοδύναμο για την κοινωνική οικονομία.
- vii. Η επιβράβευση του κοινωνικού αντίκτυπου των φορέων της κοινωνικής οικονομίας για την κοινωνική και την περιβαλλοντική τους δράση καθώς και για τη συμμετοχή τους στην οικονομική ανάπτυξη θα βοηθούσε στη διαμόρφωση ενός θετικού και υγιούς κλίματος για τους φορείς αυτούς.

Θέσεις-προτάσεις Πολιτικής σε επίπεδο Ελλάδας

- i. Η θεσμοθέτηση της κοινωνικής οικονομίας, η δημιουργία του Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, η καθιέρωση του κοινωνικού αντίκτυπου, η δημιουργία νέων θεσμών (όπως η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας), η δημιουργία υποστηρικτικών υπηρεσιών (όπως, για παράδειγμα, τα Κέντρα Στήριξης της Κοινωνικής Οικονομίας), η δυνατότητα πρόσβασης των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στα χρηματοδοτικά εργαλεία, η θέσπιση φορολογικών κινήτρων, η δυνατότητα παραχώρησης περιουσιακών στοιχείων από την αυτοδιοίκηση στους φορείς της κοινωνικής οικονομίας, η θεσμοθέτηση των συνεταιρισμών εργαζομένων, η καθιέρωση ορίου ανάμεσα στους εργαζομένους-μη μέλη ενός φορέα με τους εργαζομένους-μέλη, η αναγνώριση της εθελοντικής εργασίας και η δυνατότητα συμπράξεων έδωσαν μια νέα ώθηση στην κοινωνική οικονομία και στην Ελλάδα. Είναι μια βάση πάνω στην οποία στηρίζεται, ως αφετηρία, σήμερα ο δημόσιος διάλογος για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία.
- ii. Ο Νόμος 4030/2016 δεν μπόρεσε να υπερβεί τα αυστηρά κριτήρια που είχε θεσπίσει ο προηγούμενος Νόμος 4019/2011, τα οποία στάθηκαν εμπόδιο στο να γραφτούν χιλιάδες υπάρχοντες φορείς στο Μητρώο. Στην προσπάθειά του να άρει παλιά εμπόδια δημιούργησε νέα, με αποτέλεσμα και πάλι χιλιάδες συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικοί φορείς, ιδρύματα, ενώσεις, σωματεία, αγροτικοί συνεταιρισμοί και αστικές εταιρείες να μείνουν εκτός του Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον Ιούνιο του 2019 να είναι εγγεγραμμένοι στο Μητρώο Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μόνο 1.464 φορείς. Η απαίτηση για διεύρυνση του πλαισίου ένταξης φορέων στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία τέθηκε και πάλι στο τραπέζι του δημόσιου διαλόγου με στόχο μια νέα νομοθετική πρωτοβουλία που θα άρει τα εμπόδια.
- iii. Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας αποτυπώνουν μια αισιόδοξη εικόνα, αφού το 83% είναι νεοφυείς φορείς των οποίων η λειτουργία και η δράση βρίσκεται κοντά στους πολίτες, το 78% των φορέων ασχολούνται άμεσα ή έμμεσα με την αντιμετώπιση της ανεργίας –που και από το καταστατικό τους είναι μια από τις στοχεύσεις τους–, το 51% δραστηριοποιείται σε τοπικό

επίπεδο, το 28% σε εθνικό και το 21% σε διεθνές, ενώ τέλος των 41% των υπευθύνων στους φορείς της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018). Σύμφωνα με τη μελέτη του British Council (2017), το 60% του εργατικού δυναμικού των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι γυναίκες, 47% αυτών συμπεριλαμβάνει στους στόχους τους και την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής, ενώ στο 82% των κοινωνικών επιχειρήσεων οι αποφάσεις λαμβάνονται δημοκρατικά μέσα από γενικές συνελεύσεις. Να σημειωθεί επίσης ότι οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας τείνουν να είναι έντασης εργασίας και όχι έντασης κεφαλαίου. Τα παραπάνω ποιοτικά χαρακτηριστικά δείχνουν ότι και στην Ελλάδα έχουν αρχίσει να διαμορφώνονται συνθήκες για την ανάπτυξη και προώθηση της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων της. Χρειάζονται όμως μεγαλύτερα και ισχυρότερα βήματα για την πολιτική αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας και την επέκτασή της.

- iv. Στην Ελλάδα πολλά πράγματα για την κοινωνική οικονομία και τους φορείς της σχεδιάζονται σε σωστή βάση αλλά στο στάδιο της υλοποίησης ο σχεδιασμός ακυρώνεται ή εξελίσσεται με αργούς ρυθμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο σχεδιασμός 89 Κέντρων Στήριξης της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας που θα κάλυπταν όλο τον γεωγραφικό χώρο της Ελλάδας, έχοντας εξασφαλισμένη και τη χρηματοδότηση, αλλά η υλοποίηση –αν και πέρασαν χρόνια– δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί (Λιαργκόβας κ.ά., 2019). Πολλά ανακοινωθέντα μέτρα συνεχίζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα να παραμένουν ανενεργά και σε πολλές περιφέρειες η πρόσβαση στην πληροφορία, στα χρηματοδοτικά εργαλεία και στις επιχορηγήσεις υστερεί σε σχέση με την πρόσβαση στην περιφέρεια Αττικής (Varvarousis and Tsitsirigkos, 2019). Σε αυτό ίσως οφείλεται και το γεγονός ότι ενώ στην Αττική εδρεύει το 44% των κοινωνικών επιχειρήσεων αυτές λαμβάνουν το 65% του συνόλου των επιχορηγήσεων και των δωρεών (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018· British Council, 2017).
- v. Η πολυνομία και η απουσία ενιαίου πλαισίου ιδιαίτερα στο χώρο των συνεταιρισμών δημιουργούν στρεβλώσεις, παρερμηνείες, συγχύσεις, συγκρουσιακές και ανταγωνιστικές συμπεριφορές, εμπόδια στις συνεργασίες και αδυναμία

αποτύπωσης του κοινωνικού αντίκτυπου. Γι' αυτό και η μελέτη του British Council (2017) έδειξε την αναγκαιότητα μιας νέας νομοθετικής πρωτοβουλίας που θα άρει αυτές τις στρεβλώσεις. Ανάμεσα στο Νόμο 4430/2016 και στους νόμους για τους αστικούς συνεταιρισμούς (Ν. 1667/1986) και για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς (Ν. 4384/2016) υπάρχει ασυμβατότητα σε πολλά σημεία, η οποία λειτουργεί ανασταλτικά για την κοινωνική οικονομία.

- vi. Βασικά προβλήματα στην ανάπτυξη των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα παραμένουν η πρόσβαση στα χρηματοδοτικά εργαλεία, η γραφειοκρατία της διοίκησης και η έλλειψη πληροφόρησης (Varvarousis and Tsitsirigkos, 2019· Αδάμ κ.ά., 2018· British Council, 2017). Πολλά χρηματοδοτικά εργαλεία δεν έχουν ακόμη προσαρμοστεί ώστε να μπορούν να αξιοποιηθούν από τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας (Bouchard et al., 2017) και για άλλα δεν υπάρχει η απαραίτητη πληροφόρηση (Λιαργκόβας κ.ά., 2019). Υπάρχει αδυναμία προσέλκυσης παραδοσιακών επενδυτών, αφού οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας δεν έχουν από το νόμο δυνατότητα έκδοσης μετοχών αλλά μόνο μερίδια τα οποία δεν συμμετέχουν στην κερδοφορία. Ταυτόχρονα διατηρούνται προβλήματα που έχουν να κάνουν με πιστωτικούς περιορισμούς καθώς και με την πρόσβαση σε μακροπρόθεσμες επενδύσεις (Mendell and Barbosa, 2013· Maietta and Sena, 2010). Από τους κοινωνικούς εταίρους μέσα από τις γνώμες της ΕΟΚΕ όσο και από τους συντάκτες της έκθεσης OECD-EU έχουν κατατεθεί προτάσεις για το πώς μπορούν οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας να αναπτυχθούν και πώς μπορούν να έχουν ανεμπόδιστη πρόσβαση στα διάφορα χρηματοδοτικά εργαλεία (ΕΟΚΕ, 2017· OECD-EU, 2017).
- vii. Η διαχρονική πορεία των συνεταιρισμών και των αλληλασφαλιστικών φορέων στην Ελλάδα είναι συνυφασμένη με τυπικές ή άτυπες μορφές εξάρτησης από το κράτος και την αυτοδιοίκηση. Αυτή η πολιτική και κυρίως η οικονομική εξάρτηση δημιούργησε στρεβλώσεις, υπερδανεισμούς και αποκλίσεις από τους περιγραφόμενους στο καταστατικό τους στόχους (Λιαργκόβας κ.ά., 2019). Η θεσμοθέτηση της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων το 2011 είχε στόχο να σταματήσει τα φαινόμενα εξάρτησης. Κάποιοι φορείς που δημιουργήθηκαν και γράφτηκαν στο Μητρώο της Κοινωνικής Οικονομίας στόχευαν κυρίως στις κρατικές επιδοτήσεις και όταν δεν το κατάφεραν απενεργοποιήθηκαν (Varvarousis and

Tsitsirigkos, 2019· British Council, 2017). Παράλληλα να σημειωθεί ότι τα ευρήματα της πρωτογενούς έρευνας των Apostolopoulos et al. (2019) έδειξε ότι όσων κοινωνικών επιχειρήσεων η δράση δεν εξαρτιόταν από κρατικές ή άλλες χρηματοδοτήσεις αυτές εξυπηρετούσαν καλύτερα τους προβλεπόμενους από το καταστατικό τους στόχους.

- viii. Είναι σημαντικό –πέρα από τους κοινωνικούς, οικονομικούς και περιβαλλοντικούς στόχους που πρέπει να υπηρετούν οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας– να δημιουργούν και θέσεις εργασίας. Εξάλλου στα περισσότερα καταστατικά προβλέπεται κάτι τέτοιο. Αναλύοντας τη σχέση φορέων κοινωνικής οικονομίας και εργαζομένων με αμοιβή, διαπιστώνεται ότι στις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις και στους συνεταιρισμούς εργαζομένων (συνολικά 1.247 φορείς) ο στόχος για δημιουργία θέσεων εργασίας δεν επιτυγχάνεται, αφού σε κάθε φορέα αναλογεί μόνο 1,1 εργαζόμενος με αμοιβή. Η κατάσταση για τους φορείς κοινωνικών συνεταιρισμών περιορισμένης ευθύνης, αστικών συνεταιρισμών, ιδρυμάτων και άλλων σχετικών φορέων (συνολικά 98 φορείς) είναι σαφώς καλύτερη, αφού σε κάθε φορέα αντιστοιχούν 17,7 εργαζόμενοι με αμοιβή. Πάντως πρέπει να καταγραφεί στα θετικά και το γεγονός ότι την τελευταία πενταετία παρατηρείται αύξηση των θέσεων εργασίας με εργαζομένους που προέρχονται από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.

Επίλογος

Η ΕΕ δεν έχει μέχρι σήμερα καταφέρει οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας να έχουν μια ομοιομορφία με ενιαίο νομικό και θεσμικό πλαίσιο στα κράτη-μέλη της. Αυτό δημιουργεί αποκλίσεις, διαφορετικές πορείες και διαδρομές καθώς και εμπόδια στην πολιτική αναγνώρισή της. Παράλληλα η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα, πέρα από το ότι άργησε να θεσμοθετηθεί, στη φιλοσοφία διαμόρφωσης βρίσκεται πιο κοντά με την κοινωνική οικονομία των χωρών της Μεσογείου ενώ παρουσιάζει αποκλίσεις από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας των χωρών της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης. Είναι βασικό στοιχείο και έχει αποδειχθεί και ερευνητικά ότι η κοινωνική οικονομία και οι φορείς της –διαγράφοντας μια διαδρομή ανάμεσα στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα– μπορούν να ενσωματωθούν καλύτερα στην τοπική οικονομία με κοινωνικά-οικονομικά-περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά, να βοηθήσουν στην αειφόρο ανάπτυξη, να στηρίξουν ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας. Είναι επίσης σημαντικό ότι αυτό έχει αναγνωριστεί από την ΕΕ και τα κράτη-μέλη και άρχισαν να την εντάσσουν στη χάραξη των πολιτικών τους. Τέλος, στην Ελλάδα, όπου η κοινωνική οικονομία κινείται με αργούς και άτολμους ρυθμούς ανάπτυξης, πάντα σε σύγκριση με τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ, χρειάζονται νέα μέτρα στήριξης και προώθησής της, καθώς μπορεί να αποτελέσει έναν τρίτο δρόμο ανάπτυξης και να συνδράμει στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων.

Βιβλιογραφία

- Amin, A., (2009). “Extraordinarily ordinary: Working in the social economy”, *Social Enterprise Journal*, 5 (1), pp. 30-49.
- Apostolopoulos, N., Newbery, R. and Gkartzios, M. (2019). “Social enterprise and community resilience: Examining a Greek response to turbulent times”, *Journal of Rural studies*, 70, pp. 215-224.
- Best, S. and Myers, J. (2019). “Prudence or speed: Health and social care innovation in rural Wale”, *Journal of Rural Studies*, 70, pp. 198-206.
- Bouchard, M.J., Léonard, M., Rousselière D. and Tello-Rozas, S. (2017). “Impacting social economy ecosystem through solidarity financing: The case of a solidarity finance institution”, 6th EMES International research Conference on Social Enterprise, Louvain-la-Neuve, 3-6 July 2017.

- Defourny, J. (2001). "From third sector to social enterprise", in Borzaga, C. and Defourny, J. (eds), *The Emergence of Social Enterprise*, pp. 1-28, London and New York: Routledge.
- Defourny, J. and Kuan, Y.Y. (2011). "Guest editorial: Are there specific models of social enterprise in Eastern Asia?", *Social Enterprise Journal*, 7 (1), pp. 5-8.
- ECOTEC (2001). *Evaluation of the Third System and Employment Pilot Action – Final Report*, Brussels: ECOTEC Research and Consulting Limited.
- European Commission (2019). *Social Economy the EU*, (online) https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy_el, (accessed: 10 March 2020).
- Chaves, R., and Monzón, J.L. (2017). *Recent Evolutions of the Social Economy in the European Union*, Brussels: European Economic and Social Committee.
- Evans, M. and Syrett, S. (2007). "Generating social capital? The social economy and local economic development", *European Urban and Regional Studies*, 14, pp. 53-72.
- Eversole, R., Barraket, J. and Luke, B. (2014). "Social enterprises in rural community development", *Community Development Journal*, 49 (2), pp. 245-261.
- Farmer, J. and Kilpatrick, S., (2009). "Are rural health professionals also social entrepreneurs?", *Social Science and Medicine*, 69, pp.1651-1658.
- Hall, K., Miller, R. and Millar, R. (2016). "Public, private or neither? Analysing the publicness of health care social enterprises", *Public Management Review*, 18 (4), pp. 539-557.
- Henderson, F, Steiner, A., Mazzei, M. and Docherty, C. (2019). "Social enterprises' impact on older people's health and wellbeing: Exploring Scottish experiences", *Health Promotion International*, 1, pp. 1-11.
- Kelly, D., Steiner, A., Mazzei, M. and Baker, R. (2019). "Filling a void? The role of social enterprise in addressing social isolation and loneliness in rural communities", *Journal of Rural Studies*, 70, pp. 225-236.
- Macaulay, B., Mazzei, M., Roy, M. J., Teasdale, S. and Donaldson, C. (2018). "Differentiating the effect of social enterprise activities on health", *Social Science & Medicine*, 200, pp. 211-217.
- Maietta, O.W. and Sena, V. (2010). "Financial constraints and technical efficiency: Some empirical evidence for Italian producers' cooperatives", *Annals of Public and Cooperative Economics*, 81 (1), pp. 21-38.
- Mendell, M. and Barbosa, E. (2013). "Impact investing: A preliminary analysis of primary and secondary exchange platforms", *Journal of Sustainable Finance and Investment*, 3 (2), pp. 111-123.

- Monzon, J.L. and Chaves, R., (2008). "The European social economy: Concept and dimensions of the third sector", *Annals of Public and Cooperative Economics*, 79 (3/4), pp. 549-577.
- Muller, P. and Tanguy, C. (2019). "Social economy organizations as social innovation intermediaries: Their contribution... and limitations", *Journal of Innovation Economics & Management*, 58, pp. 189-217.
- Nasioulas, I. (2012). "Social cooperatives in Greece: Introducing new forms of social economy and entrepreneurship", *International Review of Social Research*, pp. 151-172.
- OECD-EU (2017). *Boosting Social Enterprise Development: Good Practice Compendium*, Paris: OECD Publishing.
- Rahdari, A., Sepasi, S. and Moradi, M. (2016). "Achieving sustainability through Schumpeterian social entrepreneurship: The role of social enterprises", *Journal of Cleaner Production*, 137, pp. 347-360.
- Spear, R., Defourny, J., Favreau, L. and Laville, J. L. (eds.) (2001). *Tackling Social Exclusion in Europe - The Contribution of the Social Economy*, Aldershot: Ashgate.
- Varvarousis, A. and Tsitsirigkos, A. (2019). *Social Enterprises and Their Ecosystems in Europe: Greece*, Country Report, European Commission.
- Αδάμ, Σ., Κορηλάκης, Α. και Καβουλάκος, Κ. (2018). *Το Θεσμικό Πλαίσιο της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας.
- British Council (2017). *Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα: Φορείς Στήριξης*, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.
- ΕΟΚΕ (2017). *Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Οικοδόμηση ενός χρηματοπιστωτικού οικοσυστήματος για τις κοινωνικές επιχειρήσεις»* (διερευνητική γνωμοδότηση), INT/770.
- ΕΟΚΕ (2019). *Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Προς ένα προσαρμοσμένο ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο για τις επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας»*, Βρυξέλλες, INT/871.
- Γερβίνου, Γ. (1864). *Ιστορία της Επανάστασεως και Αναγεννήσεως της Ελλάδος*, μτφρ. Περβάνογλου, Ι., τόμος Α.
- Δασκάλου, Γ. (1992). *Το Μάνατζμεντ των Συνεταιρισμών και άλλα Γεωργοσυνεταιριστικά Δημοσιεύματα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική.
- Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2019). «Υφιστάμενη κατάσταση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα», στο <https://kalo.gov.gr/wp-content/uploads/2019/07/%CE%95%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9D%CE%91-%CE%A0%CE%95%CE%94%CE%99%CE%9F%CE%A5-maios-2019-1-1.pdf> (πρόσβαση: 10 Μαρτίου 2020).

- Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2018). *Ετήσια Έκθεση 2018*, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2009). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 19ης Φεβρουαρίου 2009 σχετικά με την Κοινωνική Οικονομία*, (2008/2550 (INI), 2010/C 76 E/04.
- Κλήμη, Α. (1985). *Οι Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ι. Πίτσιλος.
- Κλήμη-Καμινάρη, Ο. και Παπαγεωργίου, Κ. (2010). *Κοινωνική Οικονομία: Μία Πρώτη Προσέγγιση*, Αθήνα: Ελληνοεκδοτική.
- Λιαργκόβας, Π., Κρεμιιάδης, Θ., Αποστολόπουλος, Ν., Αναστασίου, Α. και Δερμάτης, Ζ. (2019). *Αναπτυξιακές Προοπτικές Περιφέρειας Πελοποννήσου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Μπάρδα, Ε. (2016). *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα: Η Περίπτωση της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης και οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- *Ο Συνεταιριστής* (1930). Περιοδικό, τεύχος 1.
- Παπαγαρυφάλλου, Π. (1973), *Η Εξέλιξη των Γεωργικών Συνεταιρισμών εν Ελλάδι από της Επανάστασης του 1821 μέχρι του 1940*, Αθήνα.
- Σακελλαρόπουλος, Θ. και Οικονόμου, Χ. (2007). *Στοχευμένες Μελέτες Ανάπτυξης Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας*, αναπτυξιακή σύμπραξη «Κοινωνικό Επιχειρείν», Κ.Π. EQUAL, β' κύκλος, Αθήνα.

ΤΕΛΟΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Εμμ, Μπενάκη 71Α

10681, Αθήνα

Τηλ. 210 8202257

E-mail: info@inegsee.gr

www.inegsee.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή μετάφραση όλου ή μέρους του κειμένου χωρίς την άδεια του εκδότη. Επίσης, η αναδημοσίευση (όλου ή μέρους του) χωρίς αναφορά της πηγής.

Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Γιώτα Χρόνη

ISSN: 2623-4548

ISBN: 978-618-5483-00-5

Copyright ©INE ΓΣΕΕ